
Oryantalistler ve Hadis (Yaklaşımlar-Değerlendirmeler-Literatür)

Prof. Dr. Ahmet YÜCEL

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), 2013, 464. sayfa

Tanıtan: M. Sait UZUNDAĞ*

Eser, dört bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde oryantalizm ve hadis ilmiyle ilgili oryantalist yaklaşımlar incelenmiştir. İkinci bölümde oryantalistlerin hadisle ilgili çalışmaları; üçüncü bölümde Müslümanların oryantalist çalışmaları, değerlendirmeleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Dördüncü bölümde ise oryantalist literatüründe sıklıkla kullanılan hadis kavramları ve kelimeleri sözlüğü oluşturulmuştur.

Yazar “*birinci bölümde*” oryantalizm öncesi dinlerarası araştırmalardan bahsederken, oryantalistlerin genelde İslâm, özel olarak da hadis ilmiyle ilgili yaptıkları çalışmaların öncekilerden farkını kavramak için -oryantalizm öncesi- dinlerarası araştırmaların durumunu anahtarlarıyla ortaya koymuştur. Burada Müslümanların diğer dinler hakkındaki araştırmaları ile Hıristiyan ve Yahudilerin İslâm hakkındaki araştırmalarını ayrı başlıklar altında ele almıştır.

“*Müslümanların Diğer Dinler Hakkındaki Araştırmaları*” başlığı altında; Müslümanların, VIII. yüzyıldan itibaren siyasî, ilmi ve kültürel açıdan dış dünyaya açıldığı, bu bağlamda Abbâsiler döneminde Aristo'nun kitaplarından bir kısmının ve İran tarih ve kültürüne ait kitapların tercüme edildiği, yine bu zamanda Ortaçağ'ın en büyük araştırma merkezi ve ilimler akademisi hüviyetinde Beytülhikme'nin kurulduğu; ayrıca çeşitli dillerden tercümelerin yapıldığı hakkında bilgiler vermektedir. Kısacası yazar, İslâm dünyasının X. yüzyıldan XVI. yüzyılın sonlarına kadar bütün Avrupa'yı etkisi altına alan kapsamlı bir bilim, düşünce ve eğitim geleneği inşa ettiğini iddia etmektedir.

“*Hıristiyan ve Yahudilerin İslâm Hakkındaki Araştırmaları*” başlığı altında yazar, Hıristiyan ve Yahudilerin İslâm'ı dinî-teolojik bir meydan okuma ve rakip olarak algıladığını söylemektedir. İslâm'ın Hıristiyan ve Yahudiliğe yönelttiği eleştirilerin kısa sürede Hıristiyan ve Yahudilerin bulunduğu mahalde yayılmasından sonra rekabet duygusunun güçlendiğini söylemektedir. Bu dönemde Hz. Muhammed hakkında gerçek dışı ithamla bulunulmuştur. Misyonerler İslam kaynaklarında tespit ettikleri hatalardan yararlanarak yedi eserden müteşekkil *Toledo Külliyyatı*'nı oluşturmuşlardır. XII. ve XIII. yüzyıllarda Müslümanlara ait bazı eser-

* Yrd. Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis ABD.
sait_uzundag@hotmail.com

ler Latince ve diğer Batı dillerine çevrilmiş, İslam karşıtı reddiyeler yazma geleneği oluşturulmuştur. Yuhanna ed-Dımaşkî'nin (ö.132/749) fikirleri Hıristiyan dünyasında ortaçağ boyunca devam etmiş hatta bugüne kadar gelmiştir. Yazar haklı olarak ortaçağda gayri Müslimlerin bilgi kaynaklarının sağlam olmadığını vurgular.

Yazar, “*Oryantalizm’in Doğuşu*” başlığı altında oryantalistlerin tarihi serüvenini ana hatlarıyla bizlere sunmaktadır. XV. ve XVI. yüzyıllarda Müslüman tebaalı devletlerin fetihçi politikaları sonucu Avrupa'nın bakışı, İslam dünyasına olumsuz bir zemine kaymıştır. Askeri yönden yenilmeyen bu devletler düşünce ortamında yenilgiye uğratılmaya çalışılmıştır. Böylece XVII. ve XVIII. yüzyıllarda oryantalistlerin ilk temelleri atılmış, 1600'lü yıllarda Avrupada Arapça eserler yayımlanmış; gramer kitapları, sözlükler ve temel metinler neşredilmeye başlanmıştır. XIX. yüzyılda batı üniversitelerinde İslâmiyat kürsüleri kurulmuş, on binlerce makale yazılmış, birçok dergi yayımlanmış, master ve doktora tezleri hazırlanmıştır. Özellikle bu dönemde oryantalistler, başta hadislerin Hz. Peygamber'le ilişkisi ve O'na aidiyeti konuları olmak üzere, Müslüman alimlerden farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

“*Batıda Hadisle İlgili Çalışmaların Başlaması*” başlığı altında yazar, İslâm ansiklopedisi olarak kabul edilen Bibliothéque Orientale'i hazırlayan Fransız şarkiyatçı Herbelot'un (ö.1965) Batıda hadisle ilgili çalışmaların öncüsü sayılabileceğini söyler. Herbelot'a göre *Muvatta*, *Kütüb-i Sitte* gibi kitaplarda; Dârîmî gibi âlimlerin eserlerinde bulunan hadisler çoğunlukla Talmud'dan alınmıştır. Ancak yazara göre batıdaki hadis çalışmalarının belirleyicisi Ignaz Goldziher'dir. Buna göre -istisnaları olmakla beraber- Batıda hadisle ilgili yapılan çalışmalar önemli ölçüde Goldziher ve Schacht'ın anlayış ve yaklaşımları çerçevesinde gelişmiştir. Yazar, isnat merkezli yaklaşımı geliştiren Gauiter Herald A. Juynboll'un hayatları ve çalışmaları hakkında da bilgiler vermektedir.

Yazar “*Hadis İlmîyle İlgili Oryantalist Yaklaşım*” ana başlığı altında ve “*Oryantalistleri Hadisle İlgilenmeye Yönelten Etkenler*” adlı alt başlıkta, genel olarak oryantalistlerin, İslâm araştırmalarında dinî (Hıristiyanlaştırma), ilmî, ticârî, siyasî ve sömürgecilik gibi farklı amaçlar taşımakta olduklarını iddia eder. Hadisin Müslümanlar için taşıdığı önemden dolayı bu durum onlar için hadis araştırmalarını zorunlu hale getirmiştir.

“*Oryantalistik Hadis Araştırmalarının Tarihi ve Kültürel Arka Planı*” başlığı altında yazar cephesinden bakıldığında, oryantalistlere göre Kitâb-ı Mukaddes başlangıçta yazılmamış daha sonra yazarlar tarafından kaleme alınmıştır. Kur'an'ın kaynağı hususunda da aynı düşünce hâkimdir. Yahudi ve Hıristiyanların Mukaddes kitapları Kur'an'ın kaynakları olarak görülmekteydi.

“*Oryantalistlere göre Hadis-Peygamber*” adlı başlık altında ise, oryantalistlere göre hadislerin Hz. Peygamberle ilişkisi olmadığı konusu işlenmiştir. İlk dönem

oryantalistlerin, Hadisleri ifade etmek için kullandıkları tradition (gelenek) kelimesi bu durumu teyit eder. Bu kelime Hıristiyanlık için önemli ve belirleyici bir kavramdır. Kitab-ı Mukaddes'in yanında, özellikle Katolik kilisesinde geleneğin (tradition) önemli bir yeri vardır. "Dini konularla ilgili olup Kitab-ı Mukaddes"te bulunmayan bilginin nakledilmesi" anlamındaki tradition (gelenek), doktrinle ilgili gerçeğin kendisidir. Hıristiyanlıkta gelenek, Mesih hakkındaki bilgilerle bunların teolojik açıdan önemi ve Hıristiyan hayatı için kullanımı içeren apostolik (havârilere ait öğretisi) olarak nitelendirilir. Kutsal kitap bir geleneğin sonucu meydana gelmiştir. Katolik inancında menşelerine göre ilâhî, apostolik ve kiliseye ait olmak üzere üç çeşit tradition (gelenek) söz konusudur. Tanrı veya Mesih ilahi geleneği başlatmıştır. Havariler apostolik geleneği, havariler sonrası kilise ise Kilise geleneğini oluşturmuştur.

"*Hadislerin Ortaya Çıkış Tarihini Tespit*" başlığı altında yazar şöyle demektedir: "Oryantalistler, ilk asırlardaki fikhî ve itikâdi görüşlere otorite kazandırmak amacıyla Müslümanların, bu ilim dallarının esasları olan nasları Hz. Peygamber'e nispet ettikleri fikrindedirler." Yazara göre yapılması gereken şey, hadislerin ne zaman ve kimler tarafından ortaya çıkarıldığının ve Hz. Peygamber'e nasıl nispet edildiğinin tespit edilmesidir. Bu amaçla yapılan faaliyet dating of traditions'tur. (hadislerin ortaya çıkış tarihini tespit etmek) Bu yöntemler Batıdaki dinler tarihi ve kitab-ı mukaddes alanında uygulanan metotlardan istifade edilerek geliştirilmiştir. Yazar oryantalistlerin kullandıkları yöntemler hakkında bilgiler sunmaktadır:

1. "Metin Esaslı Tespit ve Değerlendirilmesi"

Hadislerin ortaya çıktığı tarihi belirlemede metni esas alan yaklaşımın önde gelen temsilcisi Ignaz Goldziher'dir. Goldziher hadis literatürünün genel bir değerlendirmesini yapar ve hadislerin büyük kısmının, İslâm'ın ilk asrında meydana gelen dinî, tarihî ve sosyal gelişiminin neticesi olarak görür. Yazar bu yöntemin değerlendirmesini yaparken, âlimlerin ilk asırlardan itibaren mevzu rivayetleri belirlemek amacıyla metni esas aldıklarını, itikadi, siyasi olay veya kişilerin ilgisini dikkate aldıklarını, mezhepleri öven veya yeren rivayetlerin ihtiyatla karşılanması gerektiğini; ayrıca âlimlerin bu konuda objektif davranmadıklarından bahseder.

2. "İsnad Esaslı Tespit ve Değerlendirilmesi"

Yazara göre, özellikle isnattan hareketle tarihlendirme yapan oryantalistlerin başında Joseph Schacht gelmektedir. Ona göre isnatlar, her ne kadar hadislerin en keyfi kısmı ise de, genelde hadislerin ortaya çıktığı tarihin tespitine imkân vermektedir. Müşterek ravi (common link) ve isnadların geriye doğru gelişme eğilimi göstermesi (backward growth of isnads) teorileri ona, hadislerin ortaya çıktığı tarihi isnat esaslı belirleme imkânı verir. Yazar burada G. H. A. Juynboll ve Schacht'ın

bu konu hakkında görüş ve değerlendirmelerini de nakleder. Akabinde bu konuda müsteşriklerin objektif davranmadıklarını, kendi tezlerine aykırı davrandıklarını ifade eder.

3.“Kaynak Esaslı Tespit ve Değerlendirmeler”

Joseph Schacht ve G. H. A Juynboll herhangi bir hadisin ortaya çıkış tarihinin tespitinde ilk defa geçtiği kaynağın da belirleyici olduğunu iddia etmişlerdir. Schacht, “Bir hadisin belirli bir dönemde mevcut olmadığını ispatlamanın en iyi yolu -eğer var olsaydı- kendisine başvurmanın zorunluluk arz edeceği bir tartışmada hukukî bir delil olarak kullanılmadığını göstermektir” demektedir. Hukukî hadislerin, bir tartışmada ilk kez kullanılmalarından hareketle tarihlendirilebileceği kanaatini taşıyan Schacht, bir konu ile ilgili naklettikleri hadisten başkasını bilmediklerini ifade eden kişilerin beyanlarını da “sükût delili” ışığında yorumlamış ve aynı konu ile ilgili daha sonraki kaynaklarda geçen hadisleri söz konusu beyanların ait olduğu dönemden sonrasına tarihlemiştir. Schacht, bir hukukî hadisin tedavüle çıkarıldığı andan itibaren, kendi doktrinlerini desteklemek isteyenler tarafından kullanılacağını kabul etmesi nedeniyle, hadislerin ilk kez geçtiği kaynakların aynı zamanda menşeleri hakkında da bilgi vereceği düşüncesindedir.

Bu yöntemin değerlendirmesi ile ilgili olarak yazar, bir hadisin fikhî tartışmalarda bir âlim tarafından kullanılmamış olmasının pek çok sebebinin varlığından bahseder. Öncelikle söz konusu hadisin fakih tarafından henüz bilinmiyor olabileceğini nakleder ve bu konuda da oryantalistlerin haklı olmadıklarını vurgular.

4.“İsnad ve Metin Esaslı Tespit ve Değerlendirilmesi”

Burada yazar, J. H. Kramer ve Motzki'nin, hadislerin ortaya çıkış tarihini tespit etmek amacıyla isnad ve metnin birlikte değerlendirilmesi gerektiği görüşünde olduklarını söyler. Bu yöntem, bir hadisin farklı tarihleri ile metinlerinin bir araya getirilmesi ve aralarındaki ilişkinin tespiti suretiyle gerçekleştirilir.

Genel bir değerlendirme ile yazar, oryantalistlerin; hadislerin, Hz. Peygamber'le bir ilişkisi olmayıp İslam Tarihi, İslam fikhının tarihi, Dini fikir ve kurumları, Kur'an'ın tefsiri ve diğer konuları tekrar inşâ etmek için birer kaynak olarak ortaya çıktığı görüşünde olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte geliştirilen yöntemlerin tartışmaya açık olduğu ve objektif davranılmadığı da bazı oryantalistler tarafından dile getirilmiştir. Juynbol, Goldziher ve bazı müsteşrikler Müslümanların râviler hakkındaki çalışmaları ve özellikle güvenilir hadis râvileri hakkında şüphe uyandırmak amacıyla temel ricâl kitaplarındaki bilgileri tahrif ederek aktardığı söz konusu edilmiştir.

Yazar, ikinci bölümde oryantalistlerin hadisle ilgili çalışmalarını zikreder. Yazarı bilinen 555 müellif ve bu müelliflerin çalışmalarından bahseder. Yine yazarı

tespit edilemeyen 7 çalışma ile birlikte, kitap, makale vb. alanlarda 1550 çalışmanın tespit edildiği; ulaşılamayan ve henüz devam eden çalışmalar dikkate alındığında bu sayının artacağını ifade eder.

Üçüncü bölümde yazar, Müslümanların, oryantalistlerin çalışmalarıyla ilgili değerlendirmelerinin tarihsel sürecini ele alıp daha sonra hadislerle ilgili oryantalist araştırmalar hakkındaki değerlendirmelerini tespit etmiştir.

Öncelikle XIX. ve XX. yüzyıllarda oryantalistlerin, İslâm ve Müslümanlar hakkında fazlaca çalışma yaptığı; hadis, Peygamber ve İslâm'a karşı olumsuz bir yaklaşımın olduğu; buna karşılık Hindistan Müslümanlarının İslâm'ı doğru anlamak için farklı ekoller oluşturdukları ve hadis ilmiyle ilgili çalışmalar yaptıkları konularından bahsedilir.

Yazar Türkiye'de oryantalistlerle ilgili çalışmaların yaygınlık kazanmasının 1936 yılından sonraya rastladığını, bu süreçte çeşitli çalışmaların yapıldığını, İslâm dünyasında oryantalist çalışmalar hakkında ilk kurumsal faaliyet İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye Üniversitesine bağlı Medine'deki Da'vet Fakültesi'nde açılan İstışrak/Oryantalizm Bölümü olup yüksek lisans ve doktora seviyesinde eğitim yapıldığını, 1950'li yıllardan sonra bu çalışmaların hız kazandığını söyler.

Yazar daha sonra Müslümanların oryantalistlerle ilgili çalışmalarından bahseder. O, oryantalist hadis araştırmaları hakkında, 173 Müslümanın toplam 316 çalışmasını tespit etmiştir.

Dördüncü bölümde yazar, İngilizce-Türkçe Hadis sözlüğü ve Türkçe- İngilizce sözlüğü hazırlamıştır.

İngilizce-Türkçe Hadis Sözlüğü'nde oryantalistlerin hadis ilmiyle ilgili araştırmalarında Müslümanlar tarafından daha önce kullanılmayan oryantalist hadis terimleri diye isimlendirilebilecek 1000 civarında kavramı nakletmiştir.

Türkçe-İngilizce Sözlüğü'nde ise, 819 kavramı nakletmiştir. Yazar burada oryantalistler tarafından geliştirilen terimlerin Müslümanlar tarafından kullanılanlardan bütünüyle farklı olduğunu, bu durumun, onların hadislere bakışımın bir sonucu olduğunu kaydeder. Yazar çalışmasına şahıs ve yer endeksi ile konu ve kavram indeksini de ekleyerek son vermiştir. Bu çalışma, son yıllarda kendi alanında yazılmış olan en kapsamlı kitap olup bu alana ilgi duyan herkesin mutlaka okuması ve kütüphanesinde bulundurması gereken bir kaynaktır.